

технології, які здійснюють швидку і точну обробку тестових даних, зберігають базу даних. Отже, вони повинні використовуватися більш широко.

4. Проведені дослідження визначили особливості деяких психологічних показників: у офіцерів ОСР краще показники ПФР, управлінських, лідерських якостей, адаптивності ніж у офіцерів ОТР. В молодшій військовій групі офіцерів кращі психомоторні реакції, коефіцієнт інтелекту, ніж у більш старшій віковій групі.

5. Слід звернути увагу на визначені у багатьох досліджених офіцерів недоліки, які можуть заважати успішному виконанню керівних (управлінських) функцій (недостатній рівень загальної культури, низька креативність, недостатні лідерські і управлінські якості, низький ПФР та інше).

6. Результати проведених досліджень свідчать про необхідність психологічного супроводження професійної діяльності військового керівника на всіх її етапах.

УДК 316.6

О.І. Жорнова, д-р пед. наук, проф.,
О.І. Жорнова, д-р пед. наук

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Формулюються вихідні положення для розгляду вищої школи як провідного суб'єкта формування в Україні середнього класу. Визначаються підстави для змістово несуперечливого розгортання процесу здобуття вищої освіти майбутніми представниками середнього класу. Встановлюється логіка педагогічного впливу на формування фахівця із вищою освітою як представника середнього класу.

Ключові слова: середній клас, вища школа, формування фахівця як представника середнього класу.

Formulated initial position to consider higher education as a leading business formation in Ukraine of the middle class. Defined basis for consistent in content deployment process for higher education of future members of the middle class. It is the logic of pedagogical influence on the formation of specialist with higher education as a representative of the middle class.

Key words: middle class, higher education, formation of specialist as a representative of the middle class.

Постановка проблеми. Соціально-політична ситуація в Україні потребує невідкладної перебудови політичних відносин через новочасну структуру колективних суспільних інтересів громадян, котрі здатні консолідуватися навколо мети розбудови громадянського суспільства, впровадження гуманістичних цінностей в усі сфери життєдіяльності. Але за існування розбіжних тенденцій розвитку українського суспільства як громадянського, функціонального розладу самої політичної системи, та ще й за наявною політичною й соціальною конфронтацією досить складно пересічному громадянину визначити власну позицію, зробити вибір на користь одного із гасел, перебуваючи в ситуації нестійкості, спостерігаючи за конкурентною боротьбою політичних партій, що точиться іноді без дотримання етики. А втім настороженість у суспільстві може стати поштовхом до зростання незадоволень, песимістичних настроїв, а також екстремістських інцидентів, котрі за таких обставин легко спровокувати, витлумачуючи їх у форматі громадянських благ.

Проте важливість політичного вибору не підлягає сумніву, що неодноразово підкреслювали науковці, політики, громадські діячі. Р. Дарендорф зазначає, що сама можливість вибору повинна мати сенс, а він мусить бути опосередкований ціннісними уявленнями й критеріями: коли стає неважливим, яку обрати політичну партію, моральну поведінку або теорію пізнання, люди втрачають сенс, напям і орієнтацію розвитку, стають байдужими [1]. Думасмо, розв'язання соціально-політичних проблем в Україні є сенс розглядати кризь призму створення умов для становлення середнього класу як соціальної спільноти, котрій призначена виняткова роль – забезпечення й утримання стабільних соціальних, політичних, економічних, культурних трансфо-

1. Трифонов С.В. У військах має бути абсолютна прозорість кадрових рішень, як цього вимагає нова система управління кар'єрою військовослужбовців / Трифонов С.В. // Військо України. – 210. – № 10 – С. 16 – 19. 2. Управління людськими ресурсами: Понятійно-термінологічний словник / [за ред. Г.В.Щокина, О.В.Антонова, М.Ф. Голватого. – К.: АУП, 2006. – с. 16 (кадри); с. 337 (психол.упр.). 3. Маслова М.Г. Значення психологічного (психофізіологічного) вивчення військового керівника для вирішення питань кадрового менеджменту у Збройних Силах України / М.Г.Маслова, О.Л.Тракалюк, А.П.Дебренюк, В.Л.Володарський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, – 2010 – № 24-25. – С. 112–114. 4. Методологічні підходи до психологічного (психофізіологічного) вивчення керівного складу Збройних Сил України для прогнозування успішності управлінської діяльності. Шифр "Особистість" / Звіт про НДР. – НМЦ КП МОУ. – 2009 – 125 с. 5. Оптимізація процесу психологічного (психофізіологічного) вивчення особового складу Збройних Сил України для формування резерву кандидатів для просування по службі. Шифр "Керівник" / Звіт про НДР. – НМЦ КП МОУ. – 2010 – 132 с.

Надійшла до редколегії 02.04.12

рмацій. Але наразі його відсутність в країні або, принаймні, дуже незначна чисельність, негативно позначається на поширенні ідеології громадянського суспільства, пропагуванні його цінностей та моралі. Така постановка питання про середній клас потребує виокремлення спроможного соціального інституту, котрий візьме на себе відповідальність за виважені спрямовані дії щодо виховання нової генерації співвітчизників – сучасного середнього класу.

Аналіз наукової літератури підтверджує стійкий інтерес науковців до соціально-психологічних та політико-психологічних чинників соціалізації студентської молоді (Васютинський В.О., Слюсаревський М.М., Фролов П.Д., Хазратова Н.В. та ін.), проте досліджень, котрими осмислено процес і результат формування особистості майбутнього фахівця із вищою освітою як представника середнього класу, недостатньо.

Поза увагою наукового загалу лишаються питання: як збагнути можливе піднесення спільноти середнього класу на підставі соціально-психологічних та політико-психологічних теорій, котрі розуміють соціалізацію як наслідки суспільної динаміки й процесів взаємодії в суспільстві; яким чином приховані настрої й очікування професорсько-викладацького складу вишів позначаються на емоційно-ціннісних установах студентів щодо входження у спільноту професійного середнього класу, тощо.

Допис присвячено висвітленню соціально-психологічного аспекту зусиль вищої школи щодо формування майбутніх фахівців із вищою освітою як представників середнього класу, що за більшої деталізації та деякої метафоричності може бути визначено як плекання носіїв ідеальних уявлень про "суспільство знання та соціальної інженерії" (Г. Овчинніков та ін.) [3], де: соціально орієнтована ринкова економіка та ринкові відносини,

малоістотна економічна нерівність, численний середній клас, високоефективна наука, освіта впродовж життя, демократичний устрій, непорушні права й свободи громадян, багатопартійність.

Виклад основного матеріалу. Очікування пересічними громадянами від вищої освіти не просто вагомим, а й кардинальним внеску у вирішення їхніх невідкладних проблем (економічних, політичних, соціальних, культурних, тощо), безперечно, є фактом, котрий стверджує справжній авторитет вищої школи у суспільстві, проте засвідчує, що наразі відбувається певна переко́нфігурація змісту уявлень про неї через приписування їй не притаманних завдань та доручень. Однак нема сенсу просто відкинути чи проігнорувати пересічні сподівання співвітчизників як невідповідні справжньому покликанню вищої освіти. Більше того, зміна невластивого на характерне на підставі переосмислення ролі сучасної вищої освіти та потому обґрунтування змін у функціональному призначенні вишів – саме така задача постає перед науковцями, аби було забезпечено продуктивне функціонування суспільства.

Звідси й проблема про переінакшення, при чому свідоме і спрямоване, теоретико-методологічних і практично-методичних засад функціонування ВШ задля того, аби було забезпечено становлення середнього класу через розвиток особистості майбутнього фахівця з вищою освітою. Такі зрушення розгортатимуться у напрямках: формування позитивного ставлення до культури середнього класу та готовності виступати її носієм; неприхованого сповідання цінностей середнього класу та набуття досвіду вибудовувати власне повсякдення за нормами повсякденної життєдіяльності цієї спільноти; персоналізації середнього класу та самоідентифікації із його представниками.

Ми виходимо із того, що дійове зростання середнього класу через систему підготовки фахівців із вищою освітою спроможне зінтегрувати процеси національної консолідації на міжнаціональному, національному та регіональному рівнях [7]. Політичний контекст зрушень у вищій школі утворений соціальною відповідальністю вищої освіти, змістом якої є звітування перед суспільством за: виховання національної еліти, яку вбачають у студентах вищих навчальних закладів; становлення в Україні політичної нації; політичну соціалізацію молоді; обґрунтування національної ідеї та її просвітництво; поширення громадських ініціатив.

До соціально-психологічних аспектів становлення середнього класу в Україні можна віднести науково-теоретичну та науково-методичну діяльність соціальних і політичних психологів щодо: соціально-психологічного супроводу процесів демократизації суспільства й зокрема розростання середнього класу; встановлення сутності позитивної динаміки розвитку особистості майбутнього представника середнього класу, а також критерії готовності випускників вишів представляти середній клас; обґрунтування критеріїв, котрі уможливають об'єктивізацію, фіксацію і оцінювання зрушень у соціально-класовій структурі суспільства внаслідок діяльності вишів із забезпечення готовності студентів становити професійний середній клас в Україні; психологічної підтримки формування студентів як майбутніх представників середнього класу та серйозне відстеження вищими долі своїх випускників як представників політичної спільноти.

Виокремлення вихідних положень для розгляду вищої школи як провідного суб'єкта формування в українському суспільстві середнього класу завбачує вказування на суперечність між її зорієнтованістю на розбудову громадянського суспільства (зокрема й через подальшу демократизацію управління вітчизняними ви-

швами) і не виголошеною відповідальністю перед суспільством за здійснення педагогічного впливу на спрямоване збільшення вільних громадян [4-6], оскільки встановлено, що нові особливості свідомості й взірці поведінкових практик ретранслюються від ядра середнього класу до його найближчої периферії, а відтак – до дальньої, й потому – до всього населення [7]. Доречно зазначити, що характеристики середнього класу істотно різняться в різних суспільствах, його самоідентифікація відбувається за несхожими ознаками, а сучасні соціологічні школи диференціюють і сам середній клас [8]. Проте при таких розходженнях – це певна соціальна ідентичність; досить чисельна спільнота, до якої наразі належить близько 45-46% населення планети; її розбудова пов'язана із стрімким економічним поступом т. зв. швидкозвинених країн, в яких середній клас з'явився не поступово, а відразу відповідно до закономірності його наймовірнішого збільшення за досягання критичної маси в суспільстві [9; 10]. Вже в 2010 році 1,8 мільярди людей є членами глобального середнього класу [11]. Останні мають можливість в достатньому обсязі забезпечити родину товарами повсякденного життєвого, розраховувати на якісну медичну допомогу, планувати дітям високостатусну вищу освіту. В Україні середній клас ще не настільки численний, не вбирає до своїх лав значну частину суспільства, але останнім часом питання його зростання вдумливо обговорюють і науковці, і політики, і урядовці.

Під професійним середнім класом услід за низкою соціологів (Б. Еренрайх, Eichar Douglas, Vanneman Reeve, Lynn Weber Cannon, Levine Rhonda та ін.) маємо на увазі осіб, котрі увійшли до нього не через власність, капітал, соціальне походження, а через свою зайнятість у таких сферах, котрі потребують вищої освіти, – тобто т. зв. представників "масової інтелігенції" чи "працюючого мозку" [12; 13]. Цінності й норми такої спільноти постають відображенням тих культурних тенденцій й репрезентативного типу культури, котрі превалюють в освіті [14].

Доходи професійного середнього класу надто обмежені й скорочуються в усьому світі: як заявляє В. Potier, "за середній рівень доходів не розкитися місцем у середньому класі і його образом життя" (пер. наш – авт.) [15]. Професійний середній клас приходить у суспільство передусім для того, щоби осмислити себе як спільноту із особливим місцем в історично визначеній системі суспільних відносин, тому класова свідомість – ґрунт фахівців із вищою освітою [15-18]. За часів правового хаосу й соціальних катаклізмів можна враз розбагатіти, але раптово стати носієм ідеології середнього класу – годі сподіватись: соціальне визнання через присвоєння статусу, сповідання інакших цінностей через освоєння нових смислів потребують часу і якісної освіти. Суспільству середній клас необхідний через його правову свідомість, а не тому, що він розжився нелегальними способами; прагнення його представників збільшити свої статки має осмислено пов'язуватися із надходженнями до державного і місцевих бюджетів через сплату податків, а не злиднями оточення [19-23]. Вища освіта, якщо її не є беззаперечною гарантією майбутньої економічної стабільності випускників вишу (хоча б через досить невиразні зобов'язання вітчизняних Alma Mater щодо гідного працевлаштування своїх виучеників), то все ж таки набуті компетентності, формально засвідчені дипломом, значно збільшують можливості (а й іноді відіграють провідну роль) належного входження на ринок праці окремої особи, отримання нею першої значущої роботи, котра сходиться із змістом професійної освіти [24-26].

Як правило, науково-педагогічний загал є носієм ідеології середнього класу, але не кожен із цієї спільно-

ти ідентифікує себе із ним через власну економічну незахищеність, не належну якість життя. Проте, незважаючи на своє становище "субстрата" для перетворення в середній клас [18] (О. Согомонов), у спланованих молодими людьми кар'єрному просуванні й соціальної мобільності через отримання вищої освіти професорсько-викладацькій спільноті відведена непересічна неоднозначна роль: не лише сприяти, але й, створюючи штучні перешкоди, бути певним "бар'єром" (В. Еренрайх) [12]. Зусилля вищої школи, спрямовані на становлення середнього класу в Україні, засновуються на тому, що громадянське суспільство є втіленням прогресивної думки про політичну й соціальну активність громадян, взаємодопомогу й підтримку їх одне одним. Високий ступінь організованої участі в суспільному житті, котрий відображує стан демократії й політики загалом (А. Токвіль), може виявлятися і як членство у політичних партіях, громадських, професійних, творчих, спортивних, конфесійних об'єднаннях, асоціаціях, і якою на вибори, і сприянням громадським рухам, іншими колективними діями, зокрема, й через соціальний протест, котрий вважають найголовнішою формою відкритої реакції на суспільну ситуацію (Д. Макадам, Х. Макіндой, Р. Семпсон).

Розвинуте громадянське суспільство науковці характеризують через його функціонування як реальну протизагугу і доповнення виконавчих державних структур. Так, за нові виміри суспільства вважають: а) події колективних зусиль (collective action events), котрі перекивають індивідуальну громадянську участь; б) здатність спільноти солідаризуватися, котра й визначає її ефективність (collective efficacy) у справі досягнення поставленої мети, вирішенні окреслених завдань; в) першочерговість заходів щонайбільшого захисту прав і свобод громадянина, котрими стверджене самовиявлення кожного і пріоритет демократичного суспільства [27]. Ідеї співіснування різних начал буття як основ знання (Х. Вольф) стають підвалинами для визнання наявної множини інтересів, поглядів, соціальних інститутів як відображення соціальної організації громадянського суспільства і наразі розроблені у теоріях суспільного, політичного, культурного, ментального плюралізму, тощо.

Через те що вважається, що освіта впливає на поширення чи викорінення плюралізму [3, с. 291], за необхідне постає обґрунтування теоретичних положень функціонування вищої школи як ретранслятора сенсу наукового знання [28] із упорядкованою множиною нетотожних і незалежних думок, поглядів, цінностей, переконань тощо. Наголосимо на засадничих положеннях процесу управління ретрансляцією знання, окреслюючи соціально-психологічний, культурно-освітній і політико-економічний ракурс вибудовування педагогічного впливу на майбутніх представників середнього класу.

По-перше. Змістово несуперечливе розгортання процесу здобуття вищої освіти передбачає узгодження: економічних і т.зв. неприбуткових (культурних, фізичних, репродуктивних, тощо) прагнень студентської молоді; досить скромного соціально-економічного рівня життя в Україні і стандартів високої якості власного життя випускників вишів як представників середнього класу; прагнень належності до середнього класу і соціальної відповідальності за трансформаційні зрушення у суспільстві. Таке узгодження спроможне у подальшому запобігти розбалансуванню процесів адаптації і самореалізації особистості, а, відтак, уможливить випускнику ВНЗ, не зрікаючись особистих домагань, досягнення відповідності вимогам, що висуває суспільство до середнього класу.

По-друге. Необхідними постають умови для урівноваження: готовності до зміни соціального статусу через готовність до сталих труднощів, пов'язаних із процесами соціальної мобільності (і індивідуальної, і групової); наявного досвіду перебігу звичної життєдіяльності через практику повсякдення за іншими правилами і нормами; переживання ситуації професійної соціалізації через позитивну само ідентифікацію із середнім класом; сфери праці через сферу якісного дозвілля; здатності до здобуття вищої освіти через спроможність до ре/трансляції культури середнього класу; впливу суспільства на формування уявлень про належну життєдіяльність середнього класу через вплив референтного оточення на образ гідного існування; індивідуальних дій законотворця громадянина колективними діями розхитувача стабільності у малоефективному функціонуванні окремих сфер суспільного життя; стрижневої ролі у сплаті податків і ролі "масової інтелігенції" у процесах політичної участі.

По-третє. Відповідно зусилля педагогічного колективу розгортатимуться як створення умов для формування у студентів: довіри до системи цінностей середнього класу та спрямованого їх привласнення; готовності бути представниками середнього класу у громадських, політичних, державних інституціях, виступати на його захист виключно законним шляхом; переконань у доцільності легітимних дій щодо забезпечення неризикованого існування своєї родини; намагань досягти особистого благополуччя без відриву від зростання благополуччя у суспільстві в цілому; установки на підвищення соціального статусу; устремління до передбачуваності соціальних змін наряду із незапереченням сенсу непрогнозованого розвитку суспільства.

Отже, вищою школою як соціальним інститутом, котрий перебирає на себе частку відповідальності за втілення в недалекому майбутньому сценарію найвищого рівня демократизації українського суспільства, має бути визнано за сутнісне означення якісної вищої освіти підготовленість випускників вишів до:

- а) самостійного забезпечення соціальної мобільності з класу працюючих бідних у середній клас;
- б) соціальну відповідальність за власну динаміку соціального статусу;
- в) стратегічного та тактичного планування розвитку себе як представника середнього класу.

Відтак, професійна підготовка фахівців із вищою освітою має забезпечувати всебічне і ґрунтовне виконання випускниками вишів суспільних функцій середнього класу: відтворення висококваліфікованої робочої сили, продукування нових виробничих, політичних, суспільних, економічних, культурних практик, інтеграції й стабілізації процесів національної консолідації на між-національному, національному та регіональному рівнях. Необхідністю стає відкритість педагогічного процесу, коли кожна дія його основних суб'єктів, готових до рефлексії, мусить бути неприхованою, оприлюдненою, із чіткою проговореною метою і наслідками, що стане запобіжником безпеки ідеологічної замкненості, ізоляції (А. Рієбер) [29], коли громадянське суспільство розбудовують без середнього класу як його гаранту.

Оскільки ідеї громадянського суспільства нероздільні із думками про викорінення нерівності, за якої соціальне становище визначають фінанси, власність, то їх утілення на царині професійної підготовки фахівців із вищою освітою як представників середнього класу є вчинком вищої школи із легітимізації зміни особистістю свого місця у стратифікованому суспільстві. Висунемо припущення щодо логіки педагогічного впливу на формування фахівця із вищою освітою як представника середнього класу.

Така логіка має враховувати особливості зрушень у до-свіді самоідентифікації особистості, а саме:

а) належність до середнього класу репрезентує не сукупність вчинково-поведінкових проявів тих, кого до нього відносять, але нову якість сумісного перетворення спільного існування на засадах виробленого чи привласненого у готовому вигляді, але єдиного ідеалу громадянського суспільства;

б) належність до середнього класу позбавлена деперсоналізації, оскільки уможлиблює пов'язаність із іншими (суб'єкт як громадянин) при збереженні автономності своїх зусиль (суб'єкт як самодіяльна особистість);

в) належність до середнього класу, виявлена через відтворення себе як цілісності та помножена на кількість поєднаних у спільноту, утворює нові можливості впливу пересічного громадянина на майбутнє суспільства.

Неухильне спрямовування студентської молоді до осмисленого представництва середнього класу, на наш погляд, відбуватиметься продуктивно, якщо вища школа забезпечуватиме переосмислення особистістю досвіду повсякденної життєдіяльності через рух:

1. У площині "дискретне – континуальне": від фрагментарних уявлень про значущість фахівця із вищою освітою для громадянського суспільства до цілісного усвідомлення ролі середнього класу як колективного актора у забезпеченні трансформаційних зрушень у політичній, соціальній, економічній, культурній сферах; від неподільного образу суб'єктивного благополуччя середнього класу до конкретизації власних зусиль щодо компетентного вибудовування належної життєдіяльності представника цього класу.

2. У площині "іманентне – трансцендентне": від не-обміркованих відносин у соціумі та із соціумом до взаємин на засадах активної рефлексії конкретних смислів, що виявляється в передсприйнятті, припущеннях, інтуїтивному відчутті загальних правил, настанов свого існування як носія культури середнього класу.

3. У площині "сакральне – профанне": від усвідомлення обмеженості утилітарно-прагматичного функціонування до планомірного освоєння не однорідного (гетерогенного) смислового простору повсякденної життєдіяльності, розуміння необхідності поліфункціонального здійснення професійної діяльності.

За нашим переконанням, формування особистості майбутнього фахівця як представника середнього класу має відбуватися через спрямоване занурення у ситуацію, котра не виходить за рамці повсякдення, проте перебування в якій спонукає до переосмислення звичного існування, потребуючи вдумливих розмірковувань щодо сенсу відвертого позиціонування належності до середнього класу. Поява подібної ситуації у навчальному повсякденні малоймовірна без заздалегідь розробленої програми її вибудовування. Ми схарактеризуємо таку ситуацію як спеціально сконструйовану. У природному перебігу професійної підготовки фахівця із вищою освітою така ситуація – це спрямовано змінена життєдіяльність особистості для освоєння культури середнього класу.

Вища школа має продукувати навчальне повсякдення, в якому самореалізація студента засвідчена тим, що він:

- конститує себе як носія культури середнього класу;
- легітимізує життєдіяльність за його цінностями;
- підтримує універсальні характеристики прагматичності статечної життєдіяльності законотворчого громадянина;
- ретранслює сенс повсякденного існування за нормами середнього класу;

➤ дієво відгукується на виникнення обставин, котрі перешкоджають самоздійсненню його представників;

➤ маніфестує готовність до взаємо-, спів дії із представниками інших спільнот.

Визначальним при цьому є те, наскільки спеціально сконструйована ситуація зможе стати особистісно значущою для її учасників.

Окремий аспект психологічного супроводу становлення середнього класу полягає в тому, щоби забезпечити продуктивне поєднання зусиль двох провідних суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі – викладача і студента – у свідомому і цілеспрямованому сприянні демократизації суспільства.

Взаємодія викладача і студента вже сама по собі має представляти таку ситуацію, занурення в яку поза контекстом її перебігу втрачає смисл, відтак, цілеспрямоване створення умов уведення особистості до ціннісно-смислового поля життєдіяльності середнього класу полягає у вибудовуванні таких ситуацій, пережиття яких вже становило би способи дії в ньому. До того ж, ця ситуація набуває вагомості саме через неможливість її виключення з контексту наявного навчального повсякдення.

Здійснення педагогічного впливу можна представити таким чином:

– самопрезентація суб'єкта педагогічного процесу як справжнього представника середнього класу перед суспільством у реальному навчальному повсякденні;

– дії суб'єктів педагогічного процесу спрямовують через орієнтири, але останні є лише фіксацією тих чи інших прийомів їх виконання, проте в жодному разі не відображенням їх смислового навантаження.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика фахівця як компонент Державного стандарту набуває додаткового значення: її зміст, висвітлюючи суб'єктно-діяльнісні параметри готовності особистості представляти професійний середній клас, утворює підґрунтя для розроблення кожним студентом індивідуальної освітньої траєкторії в якості засобу соціалізації в обрану ним спільноту. Психологічний супровід такої діяльності набуває вигляду послідовних впливів, спроможних підтримати і посилити досягнення особистості на кожному етапі просування до середнього класу, вбачаючи в них індивідуальне акме.

Нагальним постає питання виявлення факторів, дія котрих може призвести до дисбалансу у ставленні особистості до дотримання/порушення правил, що ускладнить перебіг соціальної адаптації та не завжди позитивно позначиться на її наслідках, зменшить множину можливих виборів у вирішенні повсякденних питань, створить додаткові труднощі у переосмисленні ситуації "зміни амплуа" і надасть їй болісного та страждальницького забарвлення.

Не все у справі розбудови громадянського суспільства і, зокрема, становлення середнього класу, залежить від науковців і освітян. Проте, на наше переконання, саме вища школа повинна бути в авангарді процесів усталення середнього класу, формувати у студентській молоді переживання належності до цієї спільноти, ввести в дію механізм позитивної самоідентифікації із середнім класом. Недарма університети витлумачують як платформу для становлення й розвитку середнього класу в суспільстві.

На наш погляд, аби вища школа здійснила вагомий внесок у становлення середнього класу вітчизняним урядовцями, дотичним до визначення перспектив розвитку вищої освіти, є сенс більше уваги приділити вивченню процесів і явищ суспільного життя, котрі, зокрема, позначають через поняття: соціальної інтеграції як подолання соціальної диференціації суспільства внаслідок нерівного доступу до якісної освіти; соціальної

справедливості як задоволення потреб кожного у набутті певного фаху, професійної кваліфікації внаслідок мінімізації перешкод до отримання відповідної освіти; соціальної нерівності у контексті поділу напрямів фахової підготовки, спеціальностей та спеціалізацій, навчальних закладів, освіти загалом на загальнодоступні та привілейовані; соціальної мобільності як зміну належності до соціальної страти через отриману освіту; соціального статусу як визнання суспільством престижності освіти та освіченості; соціальної адаптації як пристосування до швидких соціальних перетворень внаслідок нововведень в освіті, позитивне їх прийняття.

Висновки. Отже, вища школа як соціальний інститут, котрий визнано чинником інноваційних процесів у суспільстві та чинником функціонування країни як самостійного суб'єкта світового співтовариства, своїм завданням має привернути увагу держави до необхідності потужних спрямованих кроків щодо формування середнього класу вітчизняними ВНЗ, ініціювати коригування освітньо-кваліфікаційних характеристик (в межах Державного стандарту вищої освіти) та потім коригування й реалізацію оновлених освітньо-професійних програм.

Подальші розвідки щодо осмислення вищої школи як соціального інституту, котрий свідомо ре/транслює норми середнього класу, доречно розгорнути у напрямі конкретизації змісту навчально-виховного процесу ВНЗ із залученням до обговорення цього питання найширшого кола небайдужих фахівців.

1. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою / Ральф Дарендорф [Текст]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 108 с. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою / Ральф Дарендорф [Текст]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 108 с. 2. Головні політичні інтриги та події 2012 року – прогноз "Главреда" // Главред : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2011/12/07/091827-0.html>. 3. От модернизации высшего образования к модернизации российского общества: Монография / Под ред. проф. Г. К. Овчинникова. – М. : МГИУ, 2008. – 352 с. 4. Жорнова О.І., Жорнова О.І. Вища освіта України як стратегічний ресурс суспільного розвитку // Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку : Матеріали Всеукраїнської науково-практ. конф. (10-11 листопада 2011 р., м. Запоріжжя). – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – С. 6-7. 5. Жорнова О.І., Жорнова О.І. Сучасна вища школа: to be or not to be? // Вища школа. – 2011. – № 7-8. – С. 74-83. 6. Жорнова О.І., Жорнова О.І. Модернізація освіти як mainstream у вітчизняній педагогіці // Вища школа. – 2011. – № 3. – С. 114-122. 7. Мареева С.В. Средний класс в современном российском обществе: специфика становления : Дис. на соискание науч. ст. канд. соц. наук по спец. 22.00.04 – Социальная структура, социальные институты и процессы : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.isras.ru/files/File/Avtoferat/Avtoferat_MareevaS.pdf. 8. Лібанова Е. М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання / Е. М. Лібанова // Український соціум. –

2003. – № 1(2). – С. 146-164. 9. Вы говорите, у вас есть средний класс? : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.ifeng.com/article/14060809.html>. 10. Торкунов А. Высшее образование – залог воспроизводства среднего класса : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mgimo.ru/news/university/document12696.phtml>. 11. Homi Kharas. The Emerging Middle Class In Developing Countries : Oecd Development Centre : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/52/44457738.pdf>. 12. Ehrenreich B. Fear of Falling: The Inner Life of the Middle Class / Barbara Ehrenreich. – Pantheon Books, 1989. – 292 p. 13. American middle class : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.multilingualarchive.com/ma/enwiki/ja/American_middle_class. 14. Левин К. Некоторые социальные психологические различия между Соединенными Штатами Америки и Германией // Разрешение социальных конфликтов. – СПб: Речь, 2000. – С. 119-126. 15. Potier B. Middle-Class Income Doesn't Buy Middle-Class Lifestyle / Beth Potier // The Harvard bulletin. It is checked up 2006 – 07-25 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news.harvard.edu/gazette/2003/10.30/19-bankruptcy.html>. 16. Это крах средней Америки. А Японии – в ближайшем будущем : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.2chblog.jp/archives/51624058.html>. 17. Существует или нет средний класс в Китае : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pigzhina.blog122.fc2.com/blog-entry-170.html>. 18. Согомонов А. "Средний класс" и образование: quid pro quo? (конфликт толкований и концептуальная повестка на XXI век) / Александр Согомонов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?numid=3&article=184>. 19. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства / М. Міщенко // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7. – С. 5-13. 20. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою / Ральф Дарендорф [Текст]. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – 108 с. 21. Дмитрук Д.А. Формування середнього класу в сучасній Україні: особливості самоідентифікації та ціннісних орієнтацій / Д.А. Дмитрук // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 81-89. 22. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу / Л. Шангіна // Національна національна безпека і оборона. – 2008. – № 7(101). – С. 30-45. 23. Манжоло П. Проблеми становлення середнього класу як основи розвитку громадянського суспільства в Україні. Аналітична записка / П. Манжоло // Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ стратегій розвитку громадянського суспільства та протидії корупції (квітень 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/article/265>. 24. Молодь України : від освіти до праці / [Оксамитна С., Виноградов О., Малиш Л., Марценюк Т.; за ред. С. Оксамитної]. – К.: ВПЦ НАУКМА, 2010. – 202 с. 25. Жорнова О. Професійна підготовка майбутніх фахівців відповідно до правил єдиного ринку / Ольга Жорнова [Текст] // Проблеми освіти : Наук. зб. / Кол. авт. – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – Вип. 59. – С. 24-29. 26. Жорнова О. Перспективи розвитку професійної освіти у контексті вимог ЄС / Ольга Жорнова [Текст] // Вища освіта України. – Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору". – 2008. – Т. 3 (10). – С. 150 – 156. 27. Sampson R., Macindoe H., McAdam D., Weffer-Elizondo S. Civil society reconsidered The durable nature and community structure of collective civic action // Amer. j. of sociology. – Chicago, 2005. – Vol. 111, # 3. – P. 673-714. 28. Жорнова О. І. Репрезентація сенсу наукового знання: проблеми і перспективи вимірювання якості освіти // Вища школа. – 2009. – № 6. – С. 88-96. 29. Rieber A. Offenheit / A. Rieber [Text] // Lexikon der Pädagogik / Hrsg. vom Willmann-Institut München, Wien. Leitung der Hrsg.: Heinrich Rombach. – Neue Ausg. in 4 Bd. Freiburg [u.a.]: Herder. Bd. 3: Kultur bis Schulbuch. – 1971. – S. 236-237.

Надійшла до редколегії 02.04.12

УДК 159.9:355

О.Г. Скрипкін, ад'юнк

ГЕНЕЗИС ОСНОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТРАХІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

У статті наведено основні етіологічні умови формування соціальних страхів військовослужбовця у контексті його військово-професійної діяльності.

Ключові слова: генезис, етіологічний фактор, соціальний страх.

In the article the basic etiologic mechanisms of social fears forming of military serviceman are represented in context of his military-professional activity.

Key words: genesis, etiologic factor, social fear.

Актуальність дослідження. Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні дослідження показують, що специфіка основних форм взаємин людини зі світом, а також специфіка його духовності, що включає в себе страх, багато в чому обумовлені включеністю людини, яка рефлектує, в різні стани її соціально-біологічної організації – організменної, популяційної і родової. У процесі соціалізації, головним чином під впливом батьків, у дитини виникає група страхів, які відносяться до ситуацій або соціальних об'єктів, що не

мають прямого біологічного значення. При сполученні стимулів, що викликають біологічний страх, з деяким соціальним стимулом, у людини формуються так звані страхи (або фобії) – вона починає боятися ситуації й об'єктів, зовсім безпечних з біологічної точки зору. Саме страх соціальних об'єктів або ситуацій соціальної взаємодії Дж. Вольпе називав соціальним страхом. Більшість соціальних страхів мають множинний характер. Соціальні страхи швидко поширюються на суміжні соці-